

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

Економіко-правовий аналіз

EU4YOUTH -
РОЗКРИТТЯ ПОТЕНЦІАЛУ
МОЛОДИХ СОЦІАЛЬНИХ
ПІДПРИЄМЦІВ В МОЛДОВІ ТА
УКРАЇНІ

2020

Цей аналітичний звіт був підготовлений групою експертів у галузі права, економіки та соціально-політичних наук для проекту «EU4Youth - Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні ».

Редактор: Каменко І. С., юрист, політолог, доктор філософії у галузі політичних наук університету Сорбона І (Париж)

Цей звіт підготовлений за фінансової допомоги програми Європейського Союзу EU4Youth. Зміст цієї публікації є відповідальністю виключно органу впровадження проекту в Україні, і жодним чином не може відображати думки Європейського Союзу.

ЗМІСТ

Вступ	4
Стан та внесок соціального бізнесу в Україні	5
Визначення.	6
Кількість соціальних підприємств	7
Правовий статус соціальних підприємств	9
Занятість у соціальних підприємствах.	11
Економічна діяльність соціальних підприємств	13
Соціальна діяльність соціальних підприємств	16
Основні проблеми у діяльності соціальних підприємств	18
Висновки	20
Законодавство та соціальний бізнес	22
Європейський досвід	22
Досвід України	25
Чинна нормативно-правова база України	27
Підходи до вирішення проблеми	30
Пропозиції нормативних змін	32
Заключення	36

ВСТУП

Це дослідження проведено експертною командою Громадської організації «Egalite International» в межах реалізації правового компоненту проекту «EU4Youth: розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні», який фінансується Європейським Союзом.

Метою дослідження є створення обґрунтованих пропозицій вдосконалення нормативного становища соціальних підприємців України на підставі аналізу доступних економічних показників, нормативно-правової бази України та позитивного європейського досвіду.

Завдання:

проаналізувати стан, економічний та соціальний внесок соціального бізнесу в Україні;

- дослідити та порівняти основні правові моделі, законодавчі та інші нормативні акти правового регулювання функціонування суб'єктів соціального підприємництва, відповідні принципи і засади їх практичної діяльності (зокрема державної та суспільної підтримки, фінансування) в окремих країнах ЄС та в Україні;
- визначити та обґрунтувати основні напрями вдосконалення українського законодавства та розробки механізмів розвитку соціального підприємництва в Україні з урахування європейського позитивного досвіду;
- запропонувати конкретні пропозиції зміни чинної нормативно-правової бази стосовно соціального бізнесу в Україні на підставі аналізу передового європейського досвіду та чинної нормативно-правової бази України.

Методологією дослідження є компаративний (порівняльний) та ретроспективний аналіз статистичних, соціологічних матеріалів, нормативної бази та практики її застосування із застосуванням методів пропорційної екстраполяції та статистичного масштабування, підходу моделювання регулятивного впливу на об'єкт регулювання – соціальне підприємництво.

Джерела дослідження – нормативно-правові акти, аналітичні дослідження, наукові статті, публікації у ЗМІ, статистичні та соціологічні дослідження, творчі та аналітичні звіти. Серед джерел дослідження слід зазначити велику кількість аналітичних досліджень, зокрема це Зелена книга соціального підприємництва України¹, Концепція розвитку соціального підприємництва в Україні² та інші. Також, у цьому дослідженні використовуються матеріали базового дослідження стану соціального підприємництва, яке було проведено в Україні у травні 2020 року компанією Wooden Horse Strategy для проекту «ЕС для молоді: розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні».

¹ <https://socialbusiness.in.ua/news/zelena-knyha-sotsial-noho-pidpriemnytstva-druha-redaktsiia/>

² <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/417257>

СТАН ТА ВНЕСОК СОЦІАЛЬНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Не дивлячись на те, що в експертному, науковому та правовому полі України відсутній єдиний погляд та визначення соціального бізнесу³, це явище соціального та економічного життя українського суспільства існує та розвивається. Відсутність єдиного погляду породжує дуже великі кількісні та якісні розбіжності у дослідженнях та висновках.

Розбіжності у визначенні соціального бізнесу у національних законодавствах країн Європи не стали на заваді виведення статистики масштабу цього явища. На сьогодні в Європі працює більше 2 мільйонів соціальних підприємств, на яких працюють майже 11 мільйонів працівників (6% від всіх працюючих у регіоні), це становить 10% від всього європейського бізнесу.

Лідером європейського регіону в розвитку соціального підприємництва вважається Велика Британія, де налічується близько 70 тис. соціальних підприємств, що забезпечують працею майже мільйон британців. Їхній сумарний внесок в економіку становить понад 24 млрд фунтів стерлінгів. За підсумками 2019 р. 68% соціальних підприємств підтримують людей з уразливих груп, 44% працевлаштовують людей з уразливих груп, 28% працюють у найбільш депресивних районах країни.

В Польщі в 2019 році налічувалося 29535 соціальних підприємств, в яких працювало 428,7 тис. осіб, а в Сербії за даними 2015 року в соціальних підприємствах працювало 4273 працівників (0,25% від загальної кількості працівників в країні). За матеріалами звіту Європейської комісії «Соціальні підприємства та їхні екосистеми в Європі»⁴ внесок соціального бізнесу склав у:

Італії - 37,3 млрд євро;

Нідерландах - 3,5 млрд євро;

Португалії - 3,3 млрд євро;

Угорщині - 2,3 млрд євро;

Ірландії - 1,4 млрд євро;

Естонії - 52,4 млн євро.

Нажаль, дізнатися достовірну статистичну інформацію стосовно України неможливо. І однією з основних перешкод тут є різниця у визначенні явища соціального бізнесу.

³ <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/3aee82b71d8d28d590c3f27df309b94c.pdf>

⁴ <https://www.euricse.eu/social-enterprises-and-their-ecosystems-in-europe-mapping-study/>

ВИЗНАЧЕННЯ

Аналізуючи безліч варіантів тлумачення соціального підприємництва, автори цього звіту, для виокремлення та дослідження цього явища, користувалися широким визначенням соціального підприємництва. Соціальне підприємництво - це діяльність підприємств чи організацій, які функціонують з метою отримання прибутку і його спрямування на виконання соціальної місії в контексті вирішення суспільних проблем, або ж працюють у сфері неприбуткової діяльності, спрямованої на досягнення соціального ефекту. Умовно соціальний бізнес та близькі йому традиційний бізнес і благодійну діяльність можна розмежувати таким чином:

Критерії	Соціальне підприємство	Благодійна організація	Традиційний бізнес
Мета діяльності	Вирішення соціальних проблем	Забезпечення підтримки та допомоги незахищеним верствам населення	Отримання прибутку
Джерела фінансування	Кошти учасників СП, прибуток від власної діяльності, гранти, мікрофінансування	Гранти від міжнародних фондів і організацій, пожертвування	Не залежать від зовнішніх джерел фінансування
Розподіл і використання прибутку	Прибуток реінвестується або фінансується в певні соціальні проекти	Не отримує прибуток	Прибуток розподіляється між засновниками, інвесторами, акціонерами

Соціальному підприємництву притаманні ті ж критерії, що й і традиційному підприємництву, зокрема фінансова самостійність, ініціативність, інноваційність, масштабність, ризиковий характер. Поряд з тим йому притаманні і специфічні риси: пріоритетність соціальної мети, реінвестування прибутку у соціальний розвиток, відкритість і прозорість діяльності та публічна звітність.

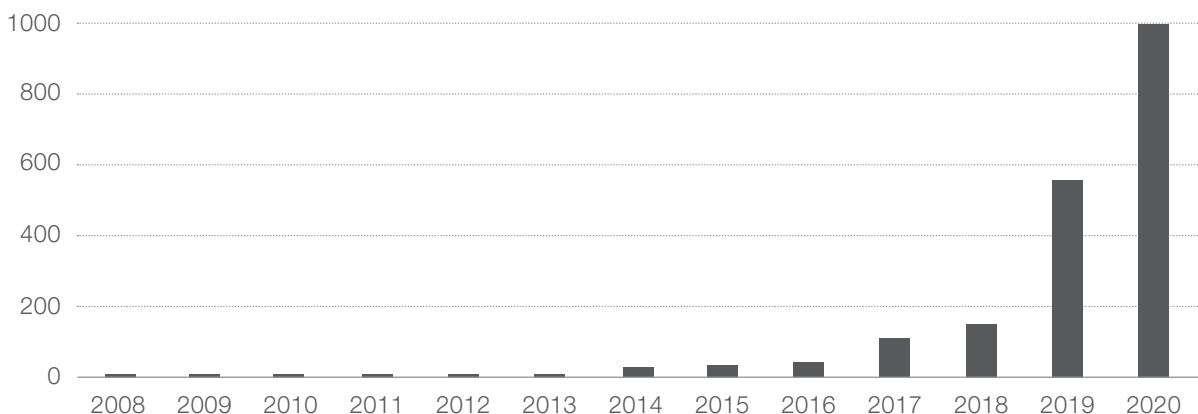
КІЛЬКІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

На сьогодні не ведеться статистика, яка б була здатна описати це явище у масштабі країни. Каталог соціальних підприємств 2016-2017 років⁵, виданий в рамках проекту «Соціальні підприємства в Україні» громадської організації «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери “СОЦІУМ-XXI”» за фінансової підтримки Western NIS Enterprise Fund, налічує 150 соціальних підприємств в Україні. З 2008 по 2017 рік було створено 112 соціальних підприємств, з яких 66 було зареєстровано у 2015-2016 рр., 78 соціальних підприємств мали до 5 осіб, 26 – 6-10 осіб, у 15 зареєстровано 11-20 офіційно зайнятих. Лише у чотирьох соціальних підприємствах працювало понад 100 працівників. 10 соціальних підприємств працювали лише завдяки підтримці волонтерів. Слід зауважити, що Каталог містить лише самозадекларовані підприємницькі ініціативи, які вважають себе соціальними підприємствами. Головними критеріями, за якими підприємства визнавались соціальними і вносились до цього Каталогу, були:

- працевлаштування вразливих верств населення (ветерани АТО, ВПО, люди з інвалідністю, мешканці сільської місцевості таке інше);
- частина чи весь прибуток від діяльності спрямовується на підтримання статутної діяльності громадських організацій, благодійних організацій чи благодійних фондів;
- частина чи весь прибуток спрямовується на фінансування окремих видів послуг для соціально вразливих груп населення, підтримки соціальних, культурних чи спортивних заходів, проектів.

Ці критерії вужчі, ніж ті, які були визначені нами у попередньому розділі.

» ОРІЄНТОВНА ДИНАМІКА РОСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

⁵ <https://drive.google.com/file/d/151INaCLownZVph-IAgcZpk3Esp79sicw/view>

За даними базового дослідження від 2020 р. та аналізу інших аналітичних та статистичних джерел, сьогодні в Україні працюють близько 1000 підприємств, які можна віднести до соціальних. Прогресуючий зріст кількості соціальних підприємств у останні 6 років (82%) є своєрідною реакцією на прояви соціально-економічної кризи, що стала наслідком політичної та геополітичної кризи – військовий конфлікт на Сході України, анексія Криму, поява нових категорій осіб, які потребують соціальної підтримки – біженці з Криму та Донбасу, ветерани АТО, економічна стагнація, зріст інфляції тощо. Саме тому виникла гостра необхідність у пошуку альтернативних джерел фінансування та допомоги у вирішенні соціальних проблем найбільш уразливих категорій громадян. Інструментом, за допомогою якого можливо частково вирішити дані соціальні проблеми, стали новоутворені соціальні підприємства. Основним механізмом утворення нових соціальних підприємств стала економічна самозгуртованість нових соціально незахищених верств населення – внутрішньо переміщених осіб, переселенців з Криму, ветеранів АТО, об'єднаних прагненням вирішення власних соціальних та економічних проблем.

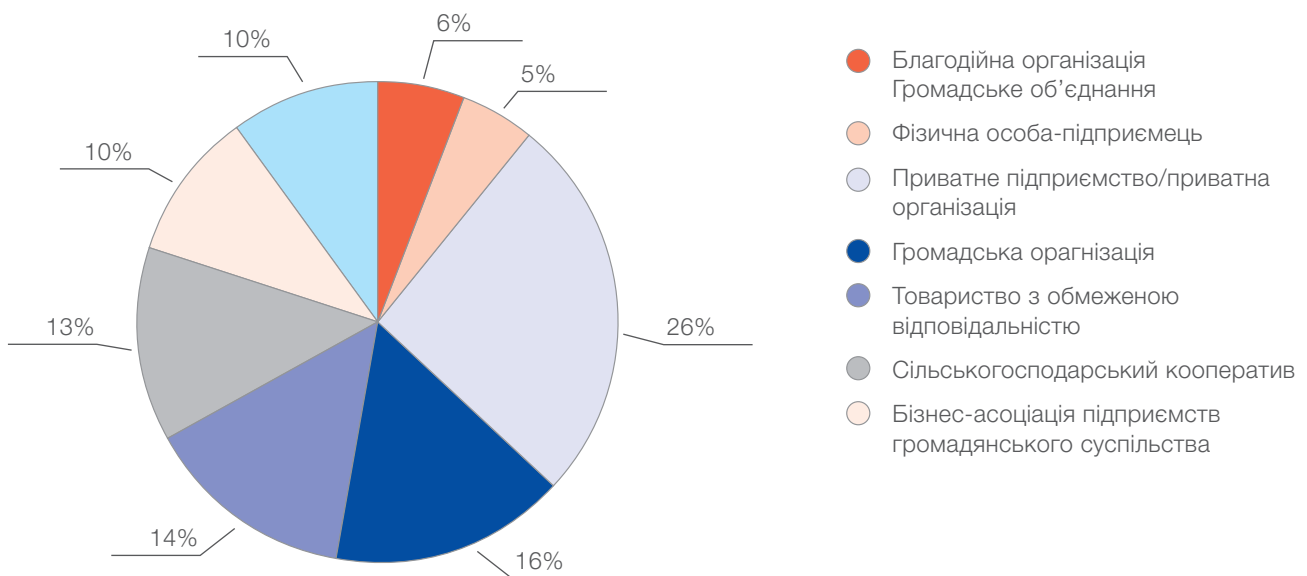
Географія розповсюдження соціальних підприємств охоплює всю Україну. Найбільша кількість соціальних підприємств знаходиться у м. Київ (20%), Львівській (10%), Полтавській (6%), Донецькій (6%), Київській (5%), Запорізькій (5%), Харківській (4%) областях. Найменше соціальних підприємств у Волинській області.

ПРАВОВИЙ СТАТУС СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Соціальні підприємства не обмежені у виборі організаційних форм діяльності, як суб'єкти підприємницької діяльності. Якщо проаналізувати соціальні підприємства України у розрізі їх організаційно-правової форми, то більшість з них мають організаційну форму діяльності таких суб'єктів економіки: фізичні особи-підприємці (ФОП) – 26%, приватне підприємство – 16% та громадська організація – 14%. Соціальні підприємці також реєструють свою діяльність в таких формах: товариства з обмеженою відповідальністю – 13%, сільськогосподарського кооперативу – 10% та інші.

▶ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

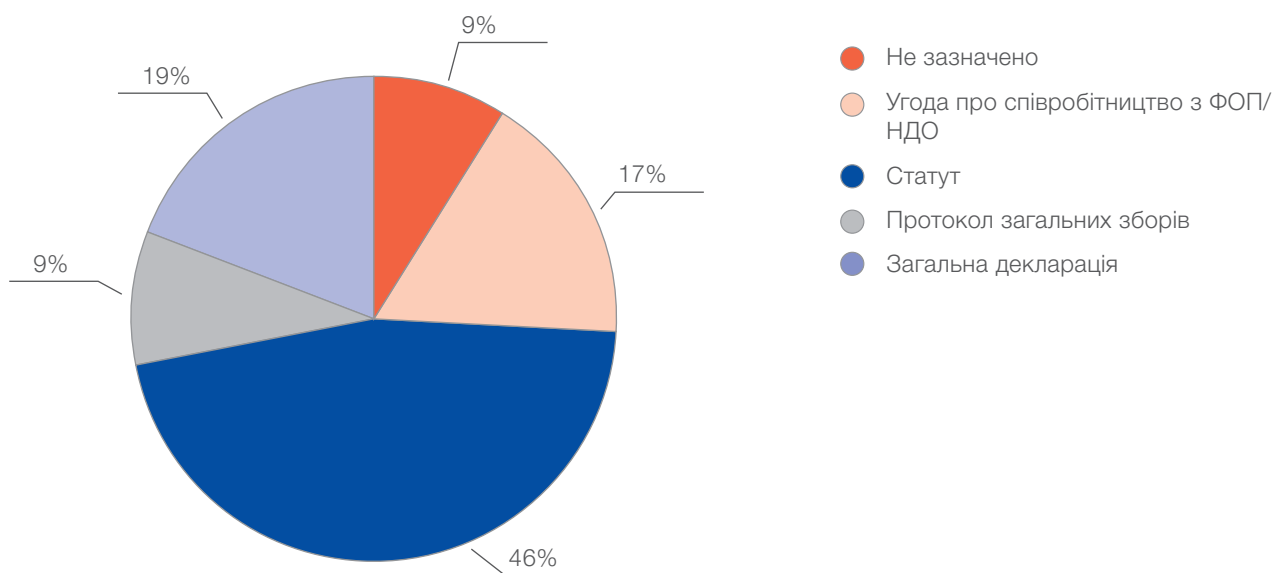

Організаційно-правові форми соціальних підприємств обираються виходячи з оптимальної бізнес моделі та систем оподаткування. Тому більшість соціальних підприємств працюють у формі ФОПів, що значно облегшує адміністрування бізнесу, звітність та оподаткування. Слід зауважити, що майже 82% соціальних підприємців-ФОПів працюють у тісній співпраці (за прямим договорами, меморандумами про співпрацю) або так чи інакше пов'язані у своїй економічній діяльності із неприбутковими громадськими організаціями, які займаються реалізацією соціальних проектів. Таким чином, можна зробити висновок, що більше 56% соціальних підприємств в Україні створені інститутами громадянського суспільства, працюють в їхньому складі, тісно взаємодіють, або так чи інакше пов'язані з ними. Такий стан створює взаємовигідний симбіоз громадських організацій та соціальних підприємств. Перші мають змогу значно покращити власну економічну стійкість та сталість, менше залежати від донорів та грантів, отримати додаткові незалежні джерела фінансу-

вання власної проектної соціальної діяльності. А другі отримують деякі податкові пільги, широку клієнтську (бенефіціари проектів) та партнерську базу, сталий маркетинг у адресних громадах проектів, кваліфікованих фахівців та інше.

Однією з вирішальних ознак саме соціального бізнесу є офіційне декларування власної соціальної місії у нормативних документах. Більшість соціальних підприємств формулюють свою соціальну місію у статуті (46%) або виступають із відкритою публічною декларацією про це (19%). Також досить розповсюдженою практикою є декларування соціального змісту роботи (співпраці) у різного роду договірних документах (угодах про співпрацю, меморандумах, договорах тощо) – 17%. Слід зазначити, що 9% соціальних підприємств зізнались у тому, що поки що не задекларували власну соціальну місію.

▶ ДОКУМЕНТ, ДЕ ЗАЗНАЧЕНА СОЦІАЛЬНА МІСІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

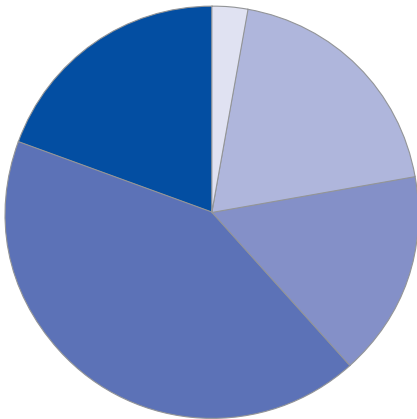

Переважна більшість задекларованих місій соціальних підприємств стосується соціальної діяльності у сфері соціальної та економічної інтеграції осіб із соціально незахищених верств.

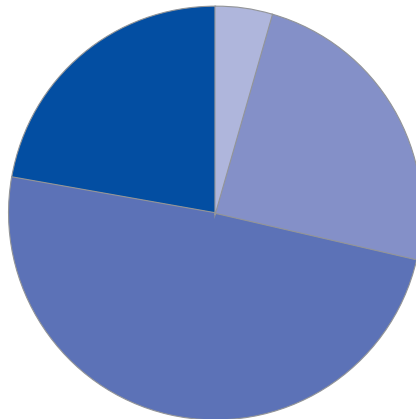
ЗАНЯТІСТЬ У СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Більшість працівників соціальних підприємств складає молодь (69%) та жінки (54%). Переважна більшість підприємств працевлаштовують осіб із соціально вразливих категорій населення.

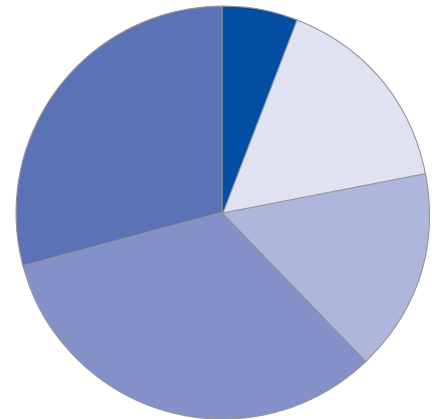
▼
ЧАСТКА ОСІБ ВІКОМ
ВІД 15 ДО 35 РОКІВ,
ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ
НА СОЦІАЛЬНИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ

▼
ЧАСТКА ЖІНОК,
ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ
НА СОЦІАЛЬНИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ

▼
ЧАСТКА ОСІБ ІЗ
СОЦІАЛЬНО НЕЗАХИЩЕНИХ
КАТЕГОРІЙ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ
НА СОЦІАЛЬНИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ

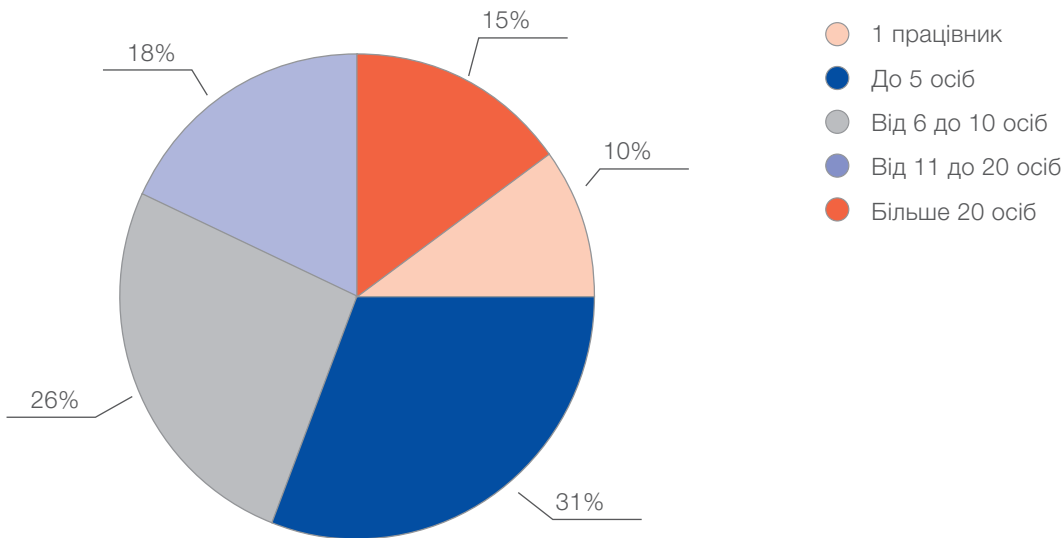

● Всі   ● Понад 50%   ● Від 10% до 50%   ● Менше 10%   ● Відсутні

У більшості соціальних підприємств працює до 5 осіб (31%). У 26% соціальних підприємств працює 6-10 осіб, і в 18% офіційно працевлаштовано 11-20 осіб. Лише у 15% соціальних підприємств працює понад 20 працівників. Є також соціальні підприємства, де працює 1 працівник (10%). У середньому на одному соціальному підприємстві працевлаштовано 12 осіб без урахування волонтерів. Отже, ці підприємства надають робочі місця приблизно 12 тисячам особам.

Слід також зазначити, що лише до складу Українського товариства глухих (УТОГ) входять 22 обласні та 103 територіальні організації УТОГ, що загалом об'єднує майже 42 тисячі членів. Для професійного навчання та працевлаштування осіб із порушенням слуху в системі УТОГ діють 31 виробниче підприємство. З додаванням працевлаштованих осіб на підприємствах УТОГ, можна сказати, що соціальні підприємства в Україні покривають майже 0,41% всього ринку праці пра-

» КІЛЬКІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

цездатних осіб. Кількість працевлаштованих у соціальних підприємствах складає 5,5% від усіх зайнятих у сфері охорони здоров'я та надання соціальних послуг в Україні.

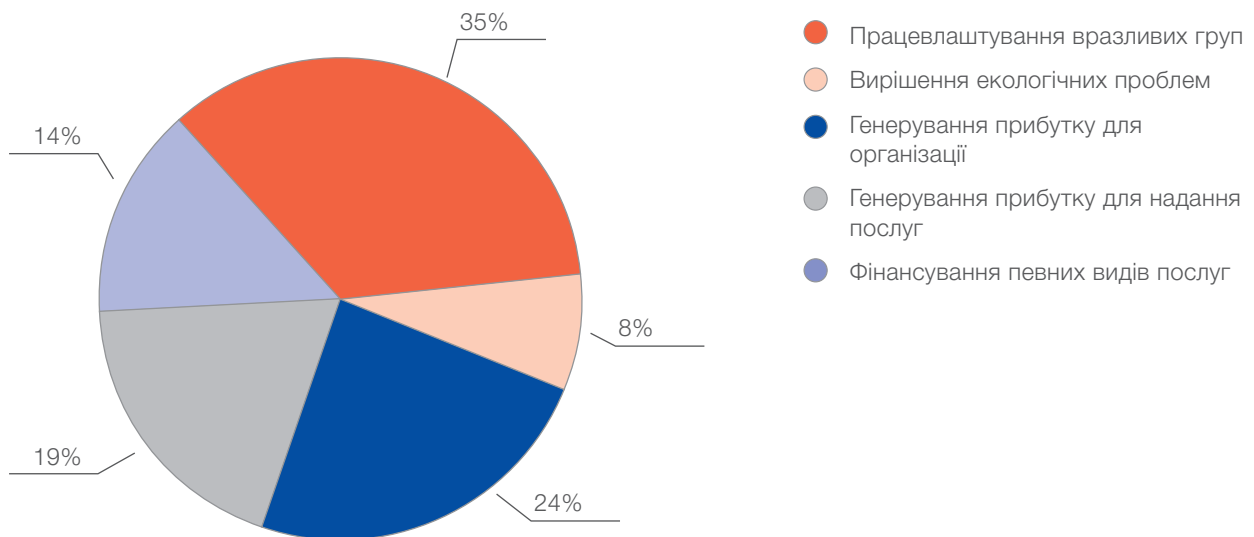
Якщо розглянути визначені показники з точки зору економії видатків бюджету (без урахування зайнятих на підприємствах УТОГ), то за умови, що мінімальна сума виплат по безробіттю становить 1800 грн. з 01.07.2020 року (для безробітних, страховий стаж яких за останні 12 місяців до реєстрації на біржі праці перевищує півроку або мають перерву в роботі з поважних причин), економія бюджетних коштів становить 21 600 тис. грн. за один місяць. За рік зекономлена сума складає вже 259 200 тис. грн., або майже 4,5% річного бюджету фінансування допомоги з безробіття в країні.

Якщо припустити, що всі офіційно працевлаштовані на соціальних підприємствах отримують мінімальну заробітну плату (5000 грн. з 01.09.2020 р.), то приблизна сума отриманих податків та інших обов'язкових платежів складе 11 700 тис. грн. на місяць. А у річному підсумку сума надходжень складе 0,12% від загальної річної суми доходів державного бюджету від податків та зборів на доходи фізичних осіб.

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Більшість соціальних підприємств займаються працевлаштуванням соціально незахищених верств населення, генерування фінансів для соціальної діяльності, для реінвестування у власну діяльність. Крім того, у своїй діяльності вони приділяють велику увагу залученню молоді, вирішенню гендерних питань тощо. При цьому жорсткого розподілу за видами діяльності серед соціальних підприємств немає – одне підприємство може займатись різними видами діяльності одночасно.

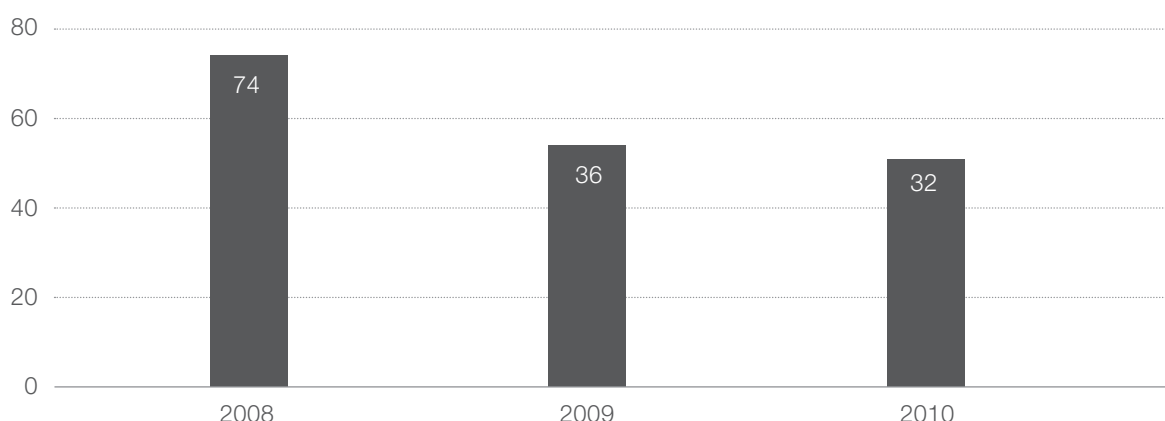
» ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Джерелами фінансування соціальних підприємств є: доходи від власної підприємницької діяльності, гранти, залучені кредити, спонсорські внески тощо. Аналіз джерел фінансування вказує на те, що близько 75% обсягу фінансування діяльності соціальних підприємств займають власні кошти, 15% становлять гранти та спонсорські внески. Така тенденція свідчить про схильність до європейської системи здійснення соціального підприємництва і є досить ефективною. Хоча побутує думка, що надання коштів на безповоротній основі гальмує мотиваційну складову, а також бажання соціальних підприємств нарощувати прибуток та розширювати свою діяльність. Кредитні ресурси становлять лише 10% усіх джерел фінансування. Зважаючи на високі відсоткові ставки за кредитами суб'єкти господарювання не охоче їх залучають до свого господарського обороту. Водночас, надання кредитів під низьку відсоткову ставку, на нашу думку, стимулюватиме підприємство працювати краще та ефективніше. До інших джерел фінансування ще відносять благодійні внески, нематеріальну підтримку партнерів, інвестиції засновників тощо.

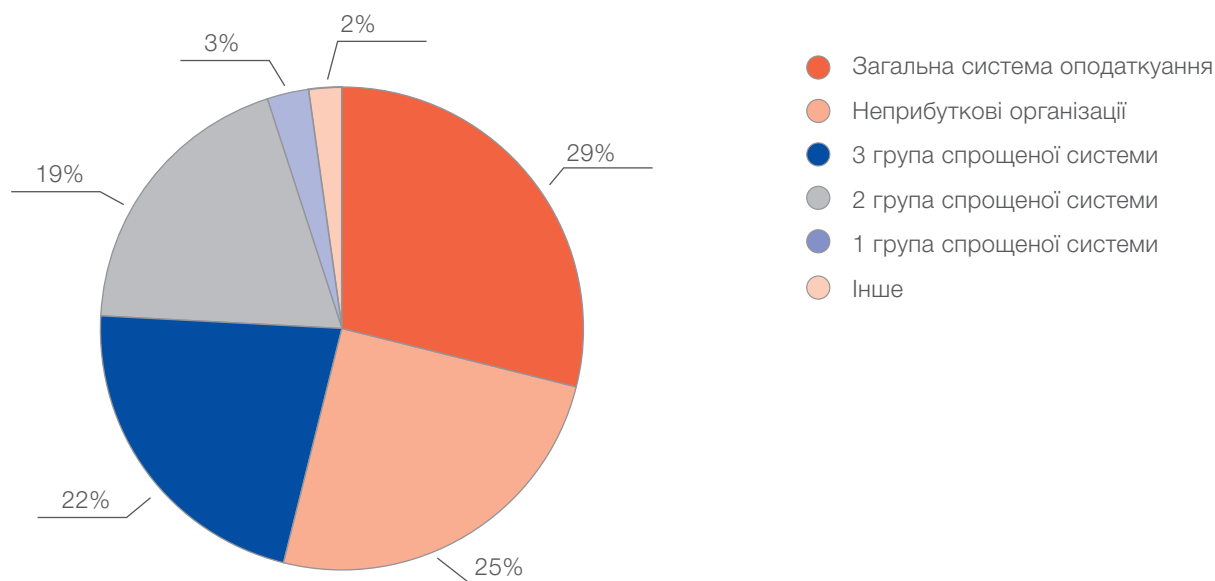
На жаль, лише 31% соціальних підприємств офіційно публікують свою звітність про фінансові результати діяльності, аргументуючи це відсутністю прибутку або комерційною таємницею. Так, середній обсяг отриманого прибутку одним соціальним підприємством у 2019 році становив 40 179 грн.

» РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ (%)

Розподіл і використання прибутку соціальними підприємствами здійснюється відповідно до установчих документів. Як правило, прибуток цих підприємств спрямовується на реінвестування, соціальні програми і заходи, або частково на перше і друге. Соціальні підприємства, які оприлюднили свої звіти за 2019 р., зазначають, що на початку свого створення більшу частку прибутку вони спрямували на реінвестування і лише 24-26 % – на соціальні цілі чи іншу статутну діяльність.

» СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Виходячи із узагальнених звітних даних та з орієнтовної величини обсягу отриманого доходу, можна спрогнозувати середню величину річного товарообороту на одне соціальне підприємство – 1 500 тис. грн. Якщо взяти рівень податкового навантаження у 35%, то за рік у середньому до бюджету з одного соціального підприємства прогнозовано надходить 525 тис. грн. у вигляді податків та обов'язкових зборів і платежів. А загалом зі всіх соціальних підприємств орієнтовна сума річних податкових платежів складає вже 525 млн.грн. (0,08% всіх річних податкових надходжень у державний бюджет).

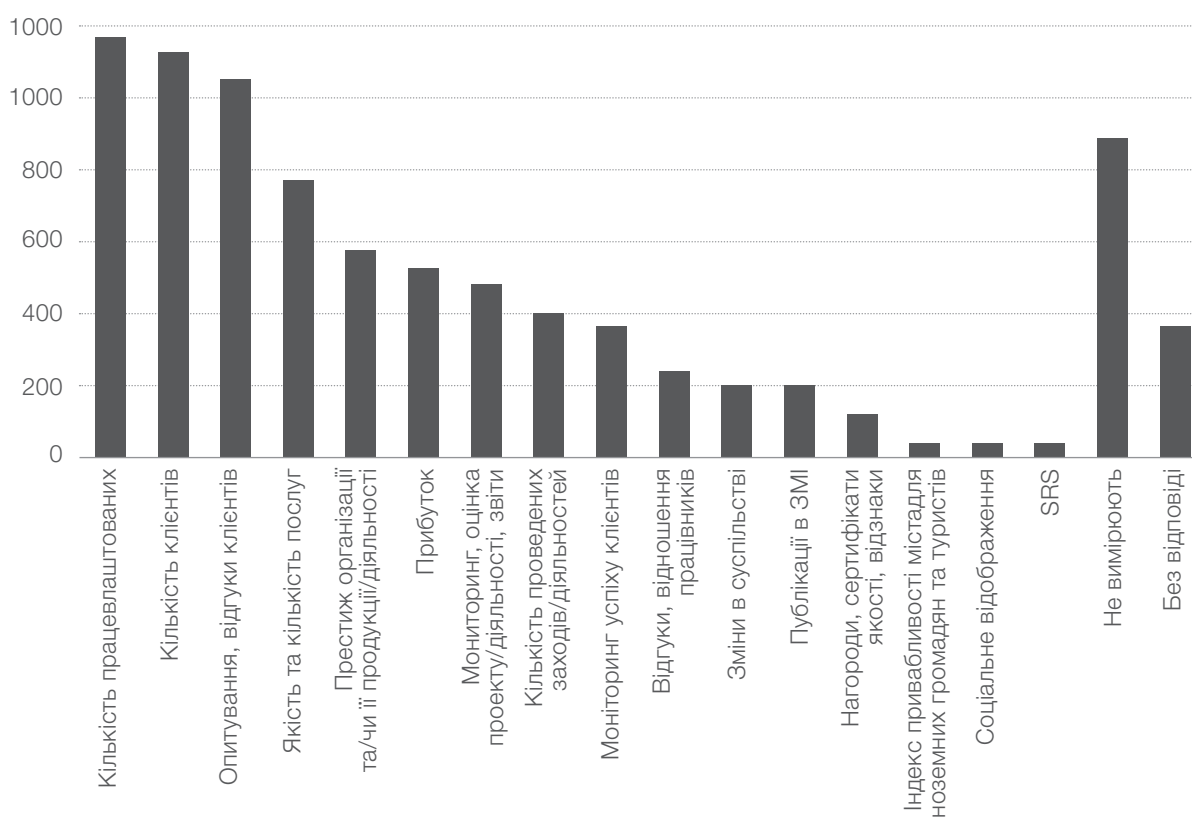
Найбільша кількість соціальних підприємств обрали для себе загальну систему оподаткування (29%), 25% оподатковуються під статусом «неприбуткової організації», третє місце займає спрощена система оподаткування (єдиний податок) – третя група (22%) та друга група(19%) і лише 3% соціальних підприємств знаходиться на спрощеній системі оподаткування – перша група. Окрім того, були соціальні підприємства, які вказали іншу відповідь: пільги, фіксований сільськогосподарський податок тощо.

Аналізуючи суму податків, сплачених соціальними підприємствами, варто зазначити, що лише 41% підприємств опублікували свої дані. Найбільше підприємств сплатили за 2019 рік податок у розмірі 10-15 тис. грн. 22% соціальних підприємств сплатили податок від 20 до 50 тис. грн. і 21% до 10 тис. грн. податків. Окрім того, є 3% соціальних підприємств, які за 2019 рік сплатили понад 500 тис. грн. Найбільша сума податку, що була сплачена за 2019 рік становить 1 307 600 грн.

Шляхом кореляційного прогнозування та пропорційної екстраполяції показників орієнтовних сум річних валових обсягів, сум податкових та інших необхідних відрахувань, сум приблизних прибутків можна спрогнозувати приблизну середню величину річного внеску одного соціального підприємства в економіку України у середньому розмірі 2 850 тис. грн. У масштабі усього сектору соціального бізнесу приблизна та орієнтовна прогнозована величина внеску у економіку країни може складати суму майже 3 млрд. грн. на рік (більше ніж 106 млн. доларів США, або майже 90 млн. євро). Цей внесок складає 0,08% ВВП України. Але якщо співставити частку задіяних трудових ресурсів та створений прогнозований кінцевий національний продукт, то з'ясується, що орієнтовна продуктивність економічної діяльності соціального бізнесу в Україні на 9% вища, ніж середня по країні. При цьому треба брати до уваги, що головною метою діяльності соціального бізнесу не є отримання прибутку та досягнення високих економічних показників.

СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Головною місією своєї діяльності соціальний бізнес визначає досягнення певних соціальних цілей. Кожне соціальне підприємство формує свої результати виміру власної діяльності. У наведеній нижче діаграмі зображено частку соціальних підприємств із визначеним показником досягнення соціального ефекту.

Зокрема, найбільше підприємств показником продуктивності своєї діяльності вказали кількість працевлаштованих осіб, далі слідує кількість клієнтів, опитування та відгуки щодо послуг та товарів, які вони пропонують, якість та кількість наданих послуг.

Не всі показники є кількісними, тому досить важко поводити порівняльний аналіз ефективності соціальної діяльності соціальних підприємств.

За провідним показником якості соціальної діяльності соціального бізнесу – працевлаштування – орієнтовні річні показники у середньому досягають 250 працевлаштованих осіб на одне профільне соціальне підприємство. Звідси орієнтовні річні показники всіх соціальних підприємств - 87500 працевлаштованих осіб. Це 21% від всіх працевлаштованих осіб за рік по всій країні.

Соціальні підприємства у переважній більшості випадків займаються працевлаштуванням осіб із соціально незахищених категорій населення. Виходячи з цього, соціальні підприємства орієнтовно за рік працевлаштовують у середньому 2% таких осіб (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів АТО).

За даними досліджень соціальні підприємства за рік надають соціальні послуги (інформаційні, консультаційні, юридичні інші) у середньому 80 соціально незахищеним особам на місяць. Тобто за рік клієнтами одного соціального підприємства стають у середньому орієнтовно 960 осіб. У розрізі всього соціального бізнесу річна база клієнтів складає у середньому 960 тис. осіб. Це 16,5% облікованих осіб з категорій соціально незахищених (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів АТО, осіб, які знаходяться у складних життєвих умовах, безхатьків).

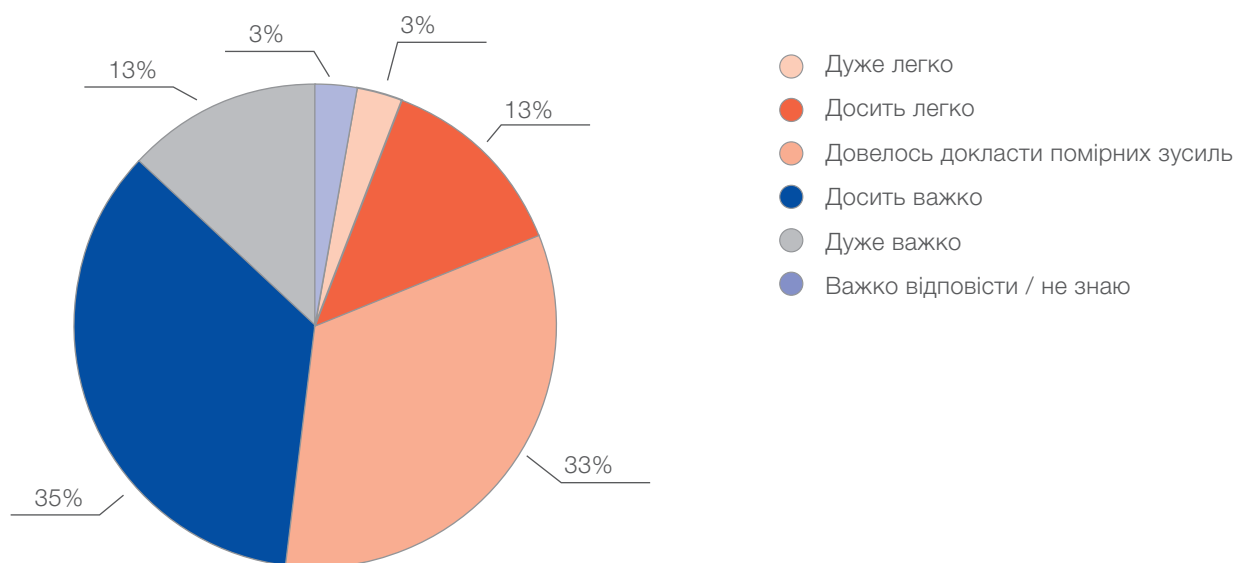
Як вже зазначалось вище, 36% соціальних підприємств спрямовують свій дохід на соціальні цілі. Виходячи з орієнтовного середнього показника річного доходу соціального підприємства у 40 179 грн. (див. вище), можна зробити орієнтовний висновок про те, що соціальні підприємства у рік спрямовують свої доходи на соціальні цілі у середньому обсязі 14 465 тис. грн. Це складає 0,05% всіх видатків державного бюджету України, передбачених на фінансування соціального захисту населення, або 0,3% всього обсягу міжнародної технічної донорської допомоги, спрямованої на проекти підтримки та захисту соціально незахищених категорій населення. Для порівняння, єдиною діючою в Україні банківською програмою соціального інвестування WNISEF⁶ за 5 років свого існування було інвестовано у соціальні проекти 28 586 538 грн, тобто у середньому 5 717 тис. грн у рік. Це на 60% менше, ніж орієнтовний річний внесок соціального бізнесу на соціальні цілі.

⁶ <https://wnisef.org/uk/impact-investing/>

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Соціальний бізнес молодий, тим не менш розвивається дуже динамічно. Звичайно, це не може не породжувати проблеми у діяльності цього виду підприємництва. І перші проблеми виникають при заснуванні соціального підприємства.

» НАСКІЛЬКИ ВАЖКО БУЛО ЗАСНУВАТИ ВАШЕ СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО

Більшість соціальних підприємців зазначили, що важко було заснувати власний бізнес. Стосувалось це у першу чергу складності у формуванні стартового капіталу та недоступності фінансових ресурсів – 24%. У 17% соціальних підприємств виникають труднощі через конкуренцію на ринку із некомерційними громадськими організаціями – бенефіціари прагнуть скоріш отримувати безкоштовну допомогу та послуги, брати участь у гарантованому соціальному проекті із сталим донорським фінансуванням, ніж ставати клієнтами несталого соціального бізнесу. Обмежені соціальні очікування та суспільна недовіра стала перепорою у діяльності 11% соціальних підприємств. Відсутність або недостатність знань та вмінь в управлінні бізнесом ускладнює розвиток у 10% соціальних підприємств. Для 9% соціальних підприємств перешкодою є низький рівень оплати праці співробітників. Також серед інших перешкод вказувались вузький та непідготовлений ринок,

труднощі із підбором та навчанням персоналу, низький рівень мотивації, бюрократичні перепони та інше.

Найбільшу підтримку соціальний бізнес в Україні отримує від неурядових некомерційних громадських організацій (92%), які залучають підприємців у соціальні проекти, надають безкоштовну навчальну, інформаційну та консультативну допомогу тощо. Інший бізнес надає лише ситуативну підтримку.

Підтримка соціального бізнесу органами місцевого самоврядування здебільшого здійснюється у межах програм підтримки середнього та малого бізнесу. Зокрема, така підтримка у деяких регіонах передбачає:

- відшкодування відсоткових ставок за підприємницькими кредитами;
- надання «маркетингових ваучерів» - відшкодування 50% оплати участі у міських, всеукраїнських та міжнародних виставках;
- роботу центрів підтримки підприємництва, консалтингових центрів допомоги як початківців, так і діючого бізнесу;
- публічних закупівель та соціального замовлення;
- надання приміщень в оренду для громадських організацій за пільговими ставками.

Лідерами серед регіонів у цьому плані є Львівська та Вінницька область. Вінницька міська влада навіть прийняла окрему Програму розвитку соціального підприємництва на 2020-2022 рр. Але реальні можливості користування цими програмами у соціальних підприємців досить обмежені. І головною перешкодою тут є бюрократичні перепони і недосконалість нормативних бюджетних механізмів. Наприклад, при виконанні соціального замовлення та публічних закупівель існують обмеження при проведенні авансових платежів за бюджетні кошти (Постанова №1070 Кабінету Міністрів України⁷).

На державному рівні підтримка соціального бізнесу також здійснюється у межах підтримки малого та середнього бізнесу. На сьогодні в Україні існує 17 програм банківського кредитування, 18 програм бюджетного кредитування і підтримки, та 13 донорських програм допомоги суб'єктам малого та середнього бізнесу⁸. Але цільова програма соціального інвестування лише одна – WNISEF. За 5 років свого існування в межах цієї програми було надано кредитів соціальним підприємцям у розмірі 24 556 455 грн., тобто у середньому, 5 911 тис. грн. на рік, що складає всього 0,4% орієнтованої прогнозованої величини сумарного річного обороту соціального бізнесу в Україні. За іншими програмами підтримки соціальні підприємства почувають себе у нерівних умовах, де їм важко конкурувати із традиційним бізнесом через соціальне навантаження.

У якості майбутнього партнера у питаннях просування соціального підприємництва 37% соціальних підприємців вважають представників іншого традиційного бізнесу, 34% традиційно вбачають тут головну роль неурядовому сектору, 17% бажають бачити у якості провідних партнерів органи центральної державної влади. І по 6% соціальних підприємців вбачають своїми партнерами у цьому питанні місцеві органи самоврядування та донорів.

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2019-%D0%BF#Text>

⁸ https://sme.gov.ua/support_programs/

ВИСНОВКИ

Соціальний бізнес в Україні є досить молодим видом діяльності із бурхливою динамікою розвитку. Високі та стрибкоподібні темпи розвитку соціального підприємництва в Україні викликані реакцією суспільства на кризові явища у соціальній, економічній та політичній сфері. За таких умов держава демонструє обмежені можливості на фоні необмеженої кількості невирішених проблем соціальної сфери. Низький рівень матеріального забезпечення, масове безробіття, висока частка вразливих груп населення – усе це стає поштовхом до пошуку альтернативних джерел фінансування соціальної сфери.

Одним із інноваційних інструментів вирішення цих питань може бути діяльність соціальних підприємств. Тим більше, у суспільстві існує соціальний запит та високий рівень очікувань від цього виду діяльності – лише у травні 2020 року в українському інформаційному полі соціальне підприємництво, соціальні підприємства та соціальний бізнес в Україні згадувався 82 рази.

Стрімкий розвиток соціального бізнесу приносить досить потужні результати та справляє суттєвий внесок як в економіку країни, так і у соціальну сферу. Основними напрямками діяльності цього сектору є соціальна та економічна інтеграція у суспільне життя соціально незахищених верств населення, подолання безробіття та зубожіння, реалізація соціальних заходів. Діяльність у цих сферах соціального бізнесу демонструє позитивну динаміку як економічних показників, так і соціальних.

Але відсутність правового визначення та диференціації соціального підприємництва призводить до того, що соціальний бізнес працює фактично у статистичній, правовій та організаційній «тіні». Економічні та соціальні досягнення соціального бізнесу доводиться вираховувати методами прогнозів, припущень, екстраполяцій. Через це суспільний та економічний внесок соціального бізнесу практично не відомий ані державі, ані суспільству. У суспільній свідомості та у сприйнятті влади складається враження про український соціальний бізнес як про аматорську, фрагментарну, мізерну і дуже нестабільну діяльність.

Між тим соціальні підприємства бурхливо розвиваються. І цей процес іде двома потоками: шляхом самоорганізації економічної діяльності згуртованих представників соціально незахищених верств населення, та через започаткування дозволеної підприємницької діяльності на базі неурядових некомерційних громадських організацій. Останній шлях найбільш розповсюджений та масовий.

Саме некомерційні громадські організації надають найбільшу підтримку соціальному бізнесу безкоштовно залучаючи у соціальні проекти, проводячи навчання, інформування та консультування по всім питанням ведення бізнесу, створюючи бізнес-інкубатори, хакатони, адмініструючи мікрогранти на стартапи тощо.

Але якщо у сфері досягнень високих соціальних показників соціальне підприємництво динамічно розвивається, то розвиток у суто економічній сфері поки що повільний. На це впливають як об'єктивні (негативна кон'юнктура ринку, несприятлива економічна ситуація, інфляція, ріст цін, падіння купівельної спроможності населення, нерозвинений ринок фінансових послуг тощо) так і суб'єктивні фактори (низький рівень економічної підготовки та навичок у бізнес адмініструванні соціальних бізнесменів, конкуренція з боку традиційного бізнесу, інше). Тому зараз на перший план виходять питання досягнення фінансової сталості, економічного росту та інтенсифікації,

оптимізації адміністративних процесів, масштабування бізнесу, накопичення ресурсів та матеріальних резервів. В цьому плані головними проблемами є відсутність у соціального бізнесу доступу до фінансових ресурсів (у першу чергу, до дешевих кредитів) та зменшення податкового навантаження (хоча б тимчасово, на час досягнення економічної сталості).

Виходячи з цього, соціальний бізнес зараз прагне зміцнення партнерства із традиційним бізнесом, щоб у співпраці забезпечити себе від економічних криз. Іншою негайною потребою соціальні підприємці називають посилення ролі держави у процесі розвитку соціального підприємництва. Розвиток соціального бізнесу в Україні об'єктивно значно обігнав стан нормативно-правової бази, положення державної політики у соціальній та економічній сферах. Не дивлячись на динамічний розвиток соціального бізнесу держава не визнає його на правовому рівні та рівні формування політики, стратегій розвитку країни, не визнає його внесок та високу соціальну й економічну місію.

І першим необхідним кроком від держави тут повинно стати введення поняття соціального бізнесу у правове поле, нормативне визначення цього поняття та його кваліфікаційних ознак. Це допоможе диференціювати соціальну підприємницьку діяльність, вести точний облік її внеску. Крім того, нормативне визначення є необхідною умовою для започаткування уніфікованого та прозорого кредитування на вигідних особливих умовах лише соціальних підприємств. Існуючі системи кредитування для традиційного бізнесу ставлять соціальний бізнес у нерівні умови: якщо традиційний бізнес несе лише економічні ризики, то соціальний додатково бере на себе соціальні зобов'язання, маючи своєю метою не отримання прибутку, а виконання соціальної місії. Тому соціальний бізнес більш вразливий у економічному плані, ніж традиційний.

Крім цього, необхідним є впровадження системи державної підтримки соціального бізнесу, у першу чергу, через зменшення податкового навантаження. Це також позитивно відіб'ється на економічній сталості та динаміці розвитку соціального підприємництва.

Зрозуміло, що на сьогодні наріла необхідність у впровадженні змін чинного законодавства задля збереження позитивної динаміки розвитку соціального бізнесу.

ЗАКОНОДАВСТВО ТА СОЦІАЛЬНИЙ БІЗНЕС

В українське національне законодавче поле ще не введено поняття соціального підприємництва. Тем не менш у країнах Європи соціальний бізнес активно розвивається через нормативне регулювання. Тому нормативний аналіз діяльності соціального підприємництва в Україні має сенс проводити через призму врахування європейського правового досвіду. Тим більше, що Україна задекларувала свої прагнення гармонізувати власне законодавство у напрямку інтеграції у Євросоюз.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Одним із піонерів у сфері розбудови соціального підприємництва в ЄС є Італія. Саме там виникли перші організації взаємодопомоги для надання соціальних послуг – соціальні кооперативи, які й склали основу італійських соціальних підприємств (одним із перших таких кооперативів був споживчий кооператив «Magazzino di previdenza», відкритий у Турині в 1854 р.). У 1991 р. було прийнято Закон № 381, що регулював механізми створення і діяльності соціальних кооперативів, які поділялися на дві групи: «А» – що надають соціальні, освітні, медичні послуги нужденним категоріям; «В» – що створюють можливості для працевлаштування та соціальної інтеграції вразливих верств (на виробництві в них повинно працювати не менш ніж 30% їх представників). Умовами для надання статусу соціального кооперативу є, зокрема, обмежений розподіл прибутку, розвиток власних активів. В подальшому італійське законодавство послугувало прикладом для розробки схожих законопроектів в інших європейських країнах. Це ілюструють португальський Закон про кооперативи суспільної солідарності (1998), грецький Закон про соціальні кооперативи з обмеженою відповідальністю (1999), законодавче визначення поняття «кооперативного товариства з колективними інтересами» у Франції (2001), фінський Закон про соціальні підприємства, що визнаються ринково-орієнтованими кооперативами (2003). Для українського законодавства важливо, що італійська правова система гарантує високий рівень контролю, стандартизації якості, діалог між виробниками і споживачами.

Говорячи про британську правову базу соціального підприємництва, зауважимо, що британське право має виражений казуальний характер і характеризується домінуванням прецедентного права. Тому єдиної правової моделі діяльності соціального підприємництва у Великобританії не існує, статус соціального підприємства може надаватися різним фірмам і компаніям. У 2005 р. було прийнято Закон № 1788 «Про регулювання діяльності компаній суспільного інтересу» (Community Interest Company): вони належать до некомерційних організацій і повинні працювати в інтересах конкретної місцевої спільноти.

У Німеччині соціальне підприємництво не має певної визначеної юридичної форми, закріпленої в нормативно-правовій базі. Соціальні підприємства працюють у формах кооперативів (Genossenschaften), фондів (Stiftungen), асоціацій (Vereinen), товариств із обмеженою відповідальністю (Gmbhs).

У Бельгії поняття соціального підприємництва не має чітких правових меж. У 1996 р. з'явилося законодавство про компанії із соціальною місією (social purpose company), що намітило розмаїття юридичних форм соціальних підприємств. Федеральне законодавство не обмежує обсягів підприємницької діяльності і не передбачає розподілу прибутків між засновниками (допускаючи окремі механізми зниження їхніх витрат). Бельгійська правова база з її регулюванням діяльності компаній із соціальною місією наближає бельгійське соціальне підприємство до італійської моделі.

У Греції всі питання соціального підприємництва регулюються Законом № 4019 від 2011 р. «Про соціальну економіку, соціальне підприємництво та інші положення». Закон передбачає три категорії соціальних підприємств: інтеграційні соціальні кооперативи (основа діяльності – соціальна і трудова інтеграція осіб, які опинилися у важкій життєвій ситуації); кооперативи соціальної опіки (виробляють товари й послуги для інвалідів, літніх осіб, осіб із хронічними захворюваннями тощо); кооперативні підприємства суспільного виробництва (працюють на свій регіон у сферах культури, екології, житлово-комунального господарства, підтримання місцевих традицій).

У Польщі важливим поштовхом для розвитку соціального підприємництва стали прийняття Сеймом нової Конституції (1997) та вступ країни до ЄС (2004), зокрема реалізація окремих положень Програми ЄС EQUAL, що діяла у 2000-2006 рр., а також інших соціальних програм. Законодавчу базу становили Закони «Про суспільно-корисну роботу та волонтерство» (від 24 квітня 2003), «Про соціальну зайнятість» (від 13 червня 2003), «Про сприяння працевлаштуванню та установи ринку праці» (від 20 квітня 2004), «Про соціальні кооперативи» (від 6 липня 2006). Останній із зазначених Законів передбачає три способи заснування соціального кооперативу: інституційний (через Центр суспільної інтеграції); некомерційною організацією чи органом місцевого самоврядування; індивідуальний. Засновник звільняється від сплати реєстраційного збору й може дістати одноразову грошову допомогу у визначених розмірах. Органи місцевої влади мають право замовляти в соціальних кооперативів певні послуги без проведення тендерів.

У Чехії соціальні підприємства керуються положеннями Законів «Про господарські корпорації», «Про комерційні підприємства і кооперативи» (2012) та деяких інших.

У Латвії питання соціального підприємництва також законодавчо не врегульовані, хоча перший законопроект було розроблено наприкінці 2015 р. Це є причиною багатьох проблем із оподаткуванням (зокрема коштів, отриманих з європейського фінансування), підготовкою фахівців, залученням функціональних можливостей і ресурсів для роботи, державної підтримки тощо.

Виходячи з тенденцій розвитку правової бази країн ЄС, можемо стверджувати, що основними організаційно-правовими формами соціальних підприємств в них є кооператив або некомерційне об'єднання. Друга форма переважає там, де її юридичне визначення дає певні преференції при продажі товарів і послуг; там, де цього немає (Іспанія, Швеція), переважають кооперативи. Більшість соціально орієнтованих нормативно-правових актів країн ЄС прийнято в рамках проекту, що стартував у жовтні 1998 р. з метою розробки рекомендацій щодо сприяння розвитку соціальних підприємств (переважно за італійською кооперативною моделлю).

Належне правове регулювання соціального підприємництва є запорукою успішної діяльності соціальних підприємств, їх суспільної та державної підтримки. У Великобританії з другої половини 1990-х рр. активно створюються організації підтримки соціального підприємництва («Social

Enterprise London» (1998), «Social Enterprise UK» (SEUK). Серед банківських організацій, які кредитують соціальний бізнес, провідними є «Futurebuilders England» (урядовий фонд кредитування, що надає підтримку організаціям, які працюють за контрактами з державними закладами), «Charity Bank», «Unity Trust Bank» та інші. У 2002 р. засновано Об'єднання соціальних підприємців (SEnU), у травні 2006 р. при Кабінеті Міністрів створено «Департамент третього сектору» (The Office of the Third Sector – OTS) зі статусом міністерства. В його структурі працює відділ соціального підприємництва і фінансування. Починає реалізовуватися довгострокова програма «Соціальні підприємства: стратегія успіху». У 2012 р. засновано банківську установу соціальної спрямованості «Big Society Capital», яка фінансує діяльність соціальних підприємств і благодійних організацій. Станом на 2019 р. сукупний річний внесок соціальних підприємств в національну економіку склав близько 24 млрд. фунтів стерлінгів.

У Німеччині формування сучасних практичних підходів до соціального підприємництва пов'язують із відкриттям філії Фонду Шваба (1998), а також заснуванням Академії соціального підприємництва (2010). Початок державної підтримки можна пов'язати з урядовою підтримкою конкурсу соціальних підприємців у 2000 р., створенням у 2003 р. зареєстрованої асоціації. Державна підтримка здійснюється у двох основних напрямках: стимулювання успішних суб'єктів та розробки стратегії взаємодії між соціальними підприємцями та Міністерством у справах сім'ї, літніх громадян, жінок і молоді. На неурядовому рівні соціальне підприємництво підтримують організації «Ashoka» та «BonVenture». Німецьке місто Вісбаден має офіційний статус «міста соціального бізнесу», який йому надала творча лабораторія «Grameen Bank».

У Бельгії на практиці соціальні підприємства найбільш активно створювалися в 1990-х рр., а з 1996 р. в країні активно працюють інституції мережі European Research Network, що займаються дослідженням феномена соціального підприємництва. Серйозним поштовхом для розвитку соціального підприємництва стала діяльність відділення нідерландського банку «Triodos Bank», який під час фінансової кризи 2007-2008 рр. стимулював організації, що працювали виключно в соціальних сферах. Практичну роботу бельгійських соціальних підприємств спрямовано на насичення ринку товарами й послугами, які не забезпечують звичайний бізнес і громадський сектор.

Отже, можна зробити висновок, що в більшості країн ЄС прийнято основоположні законодавчі та нормативні акти, що визначають провідну організаційно-правову форму та засади діяльності соціальних підприємств, зокрема: в Італії такою формою є соціальні кооперативи (Закон № 381 від 1991, зі змінами 2005), у Великобританії – компанії суспільного інтересу (Закон № 1788 від 2005), в Німеччині – кооперативи, асоціації, товариства з обмеженою відповідальністю, в Бельгії – компанії із соціальною місією (федеральні закони від 1996, 1999), у Греції – соціальні кооперативи з обмеженою відповідальністю (Закон від 1999), в Португалії – кооперативи соціальної солідарності (Закон від 1998), у Польщі – соціальні кооперативи (Закон від 2006) тощо.

На даний час уряди багатьох країн ЄС законодавчо закріпили роботу соціальних підприємств у формі кооперативів, основною рисою яких є демократична форма правління та обов'язковий розподіл акцій компанії між засновниками, волонтерами та бенефіціарами; в інших країнах переважною є форма некомерційного об'єднання.

Окреме нормативне регулювання соціального бізнесу є основою для створення механізмів стимулювання та підтримки соціальної складової бізнесу, формування соціального замовлення та мобілізації потенціалу бізнесу на вирішення соціальних проблем.

ДОСВІД УКРАЇНИ

Перша спроба легітимізації соціального бізнесу була зроблена 2012 року народним депутатом фракції «Батьківщина» О. Фельдманом шляхом внесення законопроектів «Про соціальні підприємства»⁹ та «Про внесення змін до статті 154 Податкового кодексу України (щодо підтримки соціальних підприємств)»¹⁰.

Перший законопроект вводив поняття «соціальне підприємство» та визначав критерії, за якими підприємство могло бути визнане «соціальним». Іншим законопроектом пропонувалося звільняти соціальні підприємства від оподаткування прибутку, отриманого від продажу (постачання) товарів та виконання соціальних робіт та послуг.

Пропонувалося також створити Міжвідомчу комісію з питань підтримки соціальних підприємств, яка б визначала статус «соціальності» того чи іншого підприємства та його відповідність умовам для отримання податкових пільг. Перший законопроект було відхилено Комітетом з питань економічної політики Верховної Ради України в 2013 році, що обумовило зняття з розгляду й законопроекту про пільги для соціальних підприємств. Повторна спроба О. Фельдмана в 2015 р. щодо законодавчого врегулювання соціального бізнесу¹¹ була також невдалою.

Протягом 2019 р. соціальне підприємництво на національному рівні офіційно згадувалося в двох розпорядженнях Кабінету Міністрів України. Першим розпорядженням затверджено План заходів з реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року¹², де окремим пунктом передбачено «проведення дослідження стану розвитку соціального підприємництва в Україні та підготовка пропозицій щодо розроблення проектів нормативно-правових актів щодо підтримки соціального підприємництва з урахуванням кращого міжнародного досвіду». Виконавцями цього пункту виступають Мінекономрозвитку, Мінсоцполітики, Мінфін та інші центральні та місцеві органи виконавчої влади.

Іншим розпорядженням «Про затвердження плану заходів на 2019 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки»¹³ передбачено «сприяння проведенню, зокрема через інфраструктуру підтримки малого і середнього підприємництва, навчальних курсів, тренінгів та інформаційної кампанії з питань розвитку соціального підприємництва із залученням інститутів громадянського суспільства». Виконавцями цього пункту Плану поряд з Мінекономрозвитку та облдержадміністраціями за згодою зазначено Благодійну організацію «Український форум благодійників» та інші громадські організації. Про певний інтерес до проблематики соціального підприємництва як одного із способів вирішення нагальних проблем національного рівня свідчать аналітичні матеріали щодо ролі соціального підприємництва в реінтеграції Донбасу¹⁴, які підготовлені Національним інститутом стратегічних досліджень.

⁹ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43720

¹⁰ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=10623&skl=7

¹¹ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2710&skl=9

¹² <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-realizaciyi-strategiyi-rozvitku-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku>

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2019-p>

¹⁴ <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/rozvitok-socialnogo-pidpriyemnictva-v-ukraini-ta-yogo-rol-u>

У чинній Програмі діяльності Кабінету Міністрів України (Постанова КМУ 12 червня 2020 р. № 471¹⁵) соціальне підприємництво згадується у розділі 10.4. Підтримка осіб з інвалідністю: «Введення нових механізмів сприяння працевлаштуванню та зайнятості осіб з інвалідністю, в тому числі шляхом розвитку соціального підприємництва та започаткування ними власної справи». Виконавцями цього пункту є Мінсоцполітики та Державна служба зайнятості.

Регіональна політика щодо розвитку соціального підприємництва здебільшого сформульована в обласних програмах розвитку малого та середнього підприємництва. Наприклад, Програмою розвитку малого і середнього підприємництва у Київській області на 2019-2020 роки передбачено «розвиток соціального підприємництва із залучення до господарської діяльності людей з інвалідністю, жінок, молоді, учасників АТО, внутрішньо переміщених осіб»¹⁶.

Окремі місцеві ради та їхні виконавчі органи розглядають соціальне підприємництво як один із пріоритетних напрямів своєї діяльності. Досить часто поштовхом до розроблення місцевих програм розвитку соціального підприємництва є участь органів місцевого самоврядування в проектах міжнародної технічної допомоги, які підтримують розвиток соціального бізнесу.

Так, активна залученість посадовців місцевого самоврядування міст Запоріжжя та Вінниці до заходів із соціального підприємництва в рамках Проекту ПРОМІС Федерації канадських муніципалітетів покращило їхню обізнаність та спроможність розвивати соціальний бізнес.

Вінницька міська рада затвердила у 2020 році окрему «Програму розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 рр.»¹⁷ Це перший приклад прийняття окремого нормативного документу, присвяченого соціальному бізнесу на регіональному рівні. За відсутністю офіційного нормативного тлумачення поняття «соціальне підприємництво» автори Програми взяли за основу визначення, що було розроблено робочою групою експертів у рамках проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Запобігання торгівлі людьми в Україні шляхом посилення економічних можливостей представників груп ризику». Результатом їхньої роботи став проект «Концепції розвитку соціального підприємництва в Україні», який зараз розглядається Кабінетом Міністрів України¹⁸.

¹⁵ <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620>

¹⁶ <https://www.koda.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03>

¹⁷ <https://www.vmr.gov.ua/ContentLibrary/b5ae2f52-4d95-4717-a301-c3132844360e/1149/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%A1%D0%9F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2013.03.pdf>

¹⁸ <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/417257>

ЧИННА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА УКРАЇНИ

Законодавство України не дає визначення соціального підприємства і не містить жодних конкретних спеціальних нормативних актів, що регулюють діяльність таких підприємств. А сьогодні, з точки зору законодавства, соціальні підприємства існують в межах загального підприємництва.

Чинна нормативно-правова база регламентує створення та діяльність підприємств, які за міжнародними стандартами можна вважати соціальними. Зокрема, це такі норми:

- Статті 85 і 86 Цивільного кодексу України¹⁹ регулюють діяльність непідприємницьких товариств (кооперативів, крім виробничих, об'єднань громадян тощо), які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Така діяльність має відповідати цілям, для досягнення яких була створена організація. З точки зору економічної діяльності непідприємницькі товариства мають ті ж самі права, що й комерційні підприємства;
- Стаття 42 Господарського кодексу України²⁰ визначає, що підприємництво є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку;
- Стаття 112 Господарського кодексу України²¹ регулює створення підприємств об'єднань громадян для здійснення господарської діяльності з метою виконання їх статутних завдань;
- Стаття 14 Закону України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні»²² регулює господарську діяльність громадських організацій людей з інвалідністю та створення цими організаціями суб'єктів господарювання, продукція яких може включатися до державного замовлення.

Підприємства, що створені громадськими організаціями осіб з інвалідністю, є суб'єктами, яким законодавство надає певні податкові пільги. Стаття 14-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» передбачає, що податкові пільги можуть застосовуватися до підприємств, створених суспільством для людей з інвалідністю. Компанія повинна отримати

¹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

²⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12/ed20130804>

дозвіл на використання податкових пільг. Він видається відповідно до Правил, що регулюють звільнення від оподаткування підприємств та організацій громадських товариств людей з інвалідністю²³, які затверджені постановою Кабінетом Міністрів України.

Згідно з пунктом 2 Правил для отримання дозволу підприємство має відповідати таким критеріям:

- Середня кількість людей з інвалідністю, які працювали на підприємстві протягом попереднього звітного (податкового) періоду (зазвичай календарний квартал), має становити не менше 50% від кількості штатних працівників;
- Заробітна плата осіб з інвалідністю, які працюють на підприємстві, повинна становити не менше 25% від загального фонду заробітної плати;
- Величина витрат переробних підприємств (механічна обробка та інші види діяльності) на сировину, комплектуючі, деталі та інші придбані товари (послуги), що використовуються для виробництва товарів, послуг, має становити не менше 8% ціни продажу таких товарів (послуг);
- Середньомісячна заробітна плата працівників з інвалідністю в еквіваленті повного робочого дня повинна бути не меншою за мінімальну заробітну плату;
- Продукція підприємств громадських організацій людей з інвалідністю, може бути включена до державних закупівель.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю», квоти на працевлаштування людей з інвалідністю є обов'язковими для приватного та державного секторів, а також для фізичних осіб, які наймають осіб з інвалідністю. Квоти мають складати 4% від загальної кількості персоналу. Якщо кількість працівників становить від 8 до 25, то на підприємстві повинна працювати принаймні одна людина з інвалідністю (Стаття 19).

Закон України «Про соціальні послуги»²⁴ розглядає недержавні організації, як постачальників соціальних послуг (стаття 13) і передбачає механізм, що дозволяє громадським організаціям отримати доступ до сфери надання соціальних послуг. Він визначає критерії, за якими НДО може бути визнана як постачальник послуг (стаття 16).

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб»²⁵ спрямований на вирішення проблеми працевлаштування ВПО, зокрема:

- Роботодавці, які наймають ВПО, отримують компенсацію за витрати на оплату праці терміном до 6 місяців або до 12 місяців залежно від ситуації на регіональному ринку праці;
- Зареєстрованим безробітним компенсуються витрати, пов'язані із переселенням у місце їхнього працевлаштування, а також витрати на проходження медичного обстеження або тестування на наркотики, якщо цього вимагають умови працевлаштування;
- Перелік осіб, які мають право на отримання ваучера для підтримки конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності.

Як вже зазначалось вище, організаційно соціальний бізнес, у більшості випадків, формується та

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2007-п>

²⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

²⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-19>

існує як підприємницький компонент соціальної діяльності неурядових неприбуткових громадських організацій та об'єднань. П.2 ч.2 ст.21 Закону України «Про громадські об'єднання» дозволяє громадським організаціям здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Така співпраця є взаємовигідною. Недержавні організації отримують джерело фінансування для досягнення своїх статутних цілей. Водночас соціальні підприємства отримують гранти для розвитку підприємницької діяльності, яких вони не могли отримати без співпраці з громадськими організаціями, розширюються власну клієнтську та партнерську базу, мають можливість підвищувати кваліфікацію своїх працівників на базі громадських організацій тощо.

Але такий ситуативний симбіоз несе в собі ризики для соціального бізнесу. І пов'язані вони із прагненням влади запровадити державний контроль за проектною діяльністю інститутів громадянського суспільства. Так, наприклад, законодавча ініціатива²⁶ депутата фракції «Слуга народу» Олександра Дубінського передбачає оприлюднення всієї фінансової та персональної інформації працівників громадської організації, які отримують гранти від іноземних донорів у обсязі більшому ніж 50% від річного фінансування, а також забороняє організаціям та підприємствам, заснованим громадськими організаціями, та особам, які виконують роботи та надають послуги таким громадським організаціям, сплачувати податки за спрощеною системою оподаткування. Звичайно, що такий дискримінаційний закон, з одного боку, значно ускладнює нормальну проектну діяльність громадських організацій, а з іншого боку, робить діяльність пов'язаного з громадською організацією соціального підприємства нерентабельною. Звісно, ця ініціатива вже отримала негативну оцінку та відгук з боку експертного співтовариства²⁷.

Отже, слід зазначити, що соціальне підприємництво в Україні опинилось у двоякому становищі. Формально, з точки зору закону соціальна підприємницька діяльність в Україні регулюється нормами загального підприємництва, в межах якого вона не заборонена і не обмежена законом. Але на практиці, за своєю сутністю, станом та походженням соціальний бізнес ближче до інститутів громадянського суспільства, ніж до сфери комерційного підприємництва. Цей різновид бізнесу, у більшості випадків, народжувався шляхом комерціалізації соціальної діяльності громадських організацій. І поки що соціальний бізнес та інститути громадянського суспільства організаційно, інституціонально, програмно, інформаційно, інструментально значно пов'язані і залежні. А сфера діяльності інститутів громадянського суспільства вирізняється несталістю та залежністю від грантових надходжень та втручання з боку держави через побоювань зовнішнього впливу.

Тому сьогодні проблема введення у нормативне поле соціального підприємництва як унікального, окремого та гарантованого виду бізнесу є дуже актуальною. Це дасть змогу відокремити суб'єкти соціального бізнесу від інших суб'єктів підприємницької діяльності та інститутів громадянського суспільства, забезпечити сталість та прозорість здійснення соціального підприємництва, зокрема через інформування громадськості про цю діяльність, а також заохотити підприємців до участі у вирішенні соціальних питань.

²⁶ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69609

²⁷ http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1422:anal-z-zakonopro-ktu-3936-pro-venesennya-zm-n-do-podatkovogo-kodeksu-ukra-ni-schodo-zabezpechennya-oprilyudnennya-nformac-pro-f-nansuvannya-d-yalnost-gromadskih-ob-dnan&catid=16&lang=ua&Itemid=186&fbclid=IwAR32-JlaraJiy-iMvdQsJBM-VhQE4RZALUjBvBood3tN4XNr_AXZfCAdiFY

ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Не дивлячись на відсутність нормативного визначення та регламентації соціального підприємництва, соціальний бізнес в Україні розвивається. Вже кілька років поспіль триває дискусія про доцільність запровадження та зміст профільного закону, який би регулював діяльність соціальних підприємств²⁸. В цьому питанні є два протилежних підходи.

Традиціоналістський підхід ґрунтується на впевненості у необхідності розробки та впровадженні спеціального окремого закону, який би регламентував діяльність соціальних підприємств у вигляді окремої організаційно-правової форми за прикладом європейського законодавства. Таку точку зору впроваджують народні депутати (зокрема, члени фракції «Слуга народу», які ініціювали відповідний законопроект) та представники центральних органів державної влади. Відсутність нормативного регламентування соціального підприємництва, звичайно, створює правову прогалину, обмежує можливості соціального бізнесу (у першу чергу, інвестиційні), створює колізії, розбіжності у тлумаченні цього явища, що викликає ризики спекуляції та сумлінної конкуренції.

Але, створення єдиного нормативного акту про соціальний бізнес несе в собі ризики надмірного регламентування цього виду діяльності, створення додаткових нормативних перешкод у вигляді дріб'язкових умов відкриття, діяльності та закриття соціальних підприємств, прискіпливого державного контролю. Це може значно звузити можливості розвитку соціального підприємництва.

На уникнення цих ризиків ґрунтується протилежний підхід (умовно **ліберальний**), який розцінює відсутність нормативного регламентування соціального бізнесу як можливість свободи розвитку цього виду діяльності²⁹. Виходячи з конституційного принципу свободи «що не заборонено законом, то дозволено» (ч.1 ст.19 Конституції України) та існуючої нормативно-правової бази, соціальні підприємства в Україні можуть розвиватись як різновид загального підприємництва. І вони можуть розвиватись у зручній для себе організаційно-правовій формі, отримувати державне або муніципальне соціальне замовлення, мати певні пільги та преференції. Головними регуляторами розвитку соціального підприємництва залишається лише ринок і конкурентне середовище.

Як свідчить практика, без державного та суспільного стимулювання, нормативних засобів та механізмів підтримки бізнес дуже повільно бере на себе соціальну роль. Відсутність єдиного нормативного визначення соціального бізнесу значно обмежує можливості його розвитку. При розміщенні соціального державного або муніципального замовлення кожний державний інститут, орган місцевого самоврядування може тлумачити поняття соціального бізнесу на власний розсуд, що не виключає спекуляцій та маніпуляцій. Міжнародні донорські організації, інститути громадянського суспільства, проекти та програми, які мають на меті підтримку соціального підприємництва, повинні власноруч розробляти для себе критерії визначення своїх бенефіціарів. Саме через це в Укра-

²⁸ <https://uacrisis.org/uk/eksperty-obgovoryly-neobhidnist-zakonu-shho-b-zahyshhav-sotsialne-pidpryyemnytstvo>

²⁹ <https://delo.ua/business/5-mozhливостej-dlja-rozvitku-socialnogo-pidprijemnictva-v-ukraji-341252/>

їні існує лише одна програма цільового кредитування соціальних підприємств, яка реалізується Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) у співпраці з Ощадбанком та Кредобанком³⁰.

Найбільш адекватним на сьогодні є **компромісний** підхід до розвитку нормативно-правового регулювання соціального бізнесу в Україні. Він полягає у відмові від створення та прийняття єдиного нормативного акту (закону) про соціальне підприємництво, як окремого виду діяльності спеціалізованих за організаційно-правовою формою осіб, і поетапного внесення змін у чинні нормативно-правові документи. Це дасть змогу відокремити зазначені суб'єкти від інших суб'єктів підприємницької діяльності, забезпечити прозорість здійснення соціального підприємництва, зокрема через інформування громадськості про цю діяльність, а також заохотити підприємців до участі у вирішенні соціальних питань. Більш того, цей підхід створить умови формування та реалізації державної політики у сфері соціального підприємництва, оскільки з'явиться можливість на основі реальних показників здійснювати аналіз зазначеної діяльності та розробляти заходи щодо її подальшого розвитку. Поетапність зміни законодавства дасть змогу оцінити регуляторний вплив правових новел на нормозастосовуючу практику та відкоригувати наступні хвилі змін.

У експертному колі триває дискусія щодо форми державної підтримки соціального бізнесу. Є думка про те, що державна підтримка соціального бізнесу у вигляді податкових пільг та преференцій не ефективна та шкідлива. Це, мовляв, призведе до створення псевдо-підприємств задля отримання податкових пільг ведення бізнесу і, як наслідок, зведе ідею вирішення соціальних проблем нанівець³¹. За думкою цих експертів, більш дієвим шляхом допомоги соціальним підприємствам зі сторони держави є надання грантів. Але, як відомо, грантова політика держави досить обмежена. На сьогодні у державному бюджеті України передбачені гранти лише для молодих діячів мистецтва для створення і реалізації творчих проектів в сфері кінематографії (але їхній обсяг було скорочено з 3,9 млн.грн. до 200 тис.грн. на рік). Будь-які гранти для бізнесу у державному бюджеті України не заплановані. За такої ситуації державні гранти для соціального бізнесу стають досить примарною формою підтримки. Єдиною реальною можливістю підтримки соціального підприємництва з боку держави є законодавче запровадження зменшення податкового навантаження. Але за умови запровадження відкритого та прозорого механізму державного та суспільного контролю над виконанням соціальної місії соціальними підприємствами.

³⁰ <https://wnisef.org/uk/impact-investing/>

³¹ <https://knote.edu.ua/file/NjY4NQ==/3aee82b71d8d28d590c3f27df309b94c.pdf>

ПРОПОЗИЦІЇ НОРМАТИВНИХ ЗМІН

Першим етапом необхідно ввести у нормативне поле України єдине визначення поняття та розуміння змісту діяльності соціального підприємництва³².

Для цього до Господарського кодексу України слід внести:

у главу 4 слід додати статті із визначенням ознак соціального підприємництва - «Соціальним підприємством є підприємницька діяльність суб'єкта господарювання, яка відповідає наступним критеріям:

- соціальна мета діяльності суб'єкта господарювання має бути закріплена в його установчих документах або у договорах чи інших документах, що підтверджують соціальну мету його діяльності;
- суб'єкт господарювання повністю або частково (але не менше ніж 30%) спрямовує свій прибуток (дохід) на соціальну мету, провадить свою діяльність із соціальною метою, надає свої товари, роботи, послуги із соціальною метою, працевлаштовує осіб, що належать до вразливих категорій населення;
- суб'єкт господарювання добровільно публічно звітує не рідше ніж один раз на рік про результати свого соціального підприємництва відповідно до визначених ним показників та прогнозованих результатів;
- суб'єкт господарювання дотримується демократичної форми управління (юридичні особи) або спрямовує частково чи повністю свій прибуток (дохід) на соціальну мету до суб'єкта, який здійснює діяльність з такою метою та дотримується демократичної форми управління;
- суб'єкт господарювання працевлаштовує на постійній основі осіб, що належать до вразливих категорій населення у кількості не менше 50% середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких осіб становить протягом звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці..

Примітка: До вразливих категорій населення належать:

- Діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, безпритульні діти;
- Особи з інвалідністю;

³² За основи такого визначення доречно взяти напрацювання робочої групи «Розвиток законодавства у галузі соціального підприємництва» в рамках проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Запобігання торгівлі людьми в Україні шляхом посилення економічних можливостей представників груп ризику», які лягли в основу Концепції розвитку соціального підприємництва України. Тим більше, що ці напрацювання вже використовуються при створенні локальних нормативних документів.

- Ветерани війни та учасники бойових дій;
- Внутрішньо переміщені особи;
- Особи похилого віку;
- Особи, які постраждали від домашнього насильства;
- Особи, що мають алкогольну або наркотичну залежність;
- Особи, які звільнилися з місць позбавлення волі;
- Особи, які постраждали від торгівлі людьми;
- Особи, які постраждали від стихійного лиха, катастрофи, військових дій;
- Біженці;
- Безхатки;
- Та інші особи, що потрапили у складні життєві обставини (СЖО);
- Особи, які відповідно до законодавства України потребують надання їм соціальних послуг;
- Інші категорії осіб, визначених актами центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування».

у главу 7 додати статті:

«Управління соціальним підприємством» такого змісту: «Суб'єкт господарювання, який здійснює соціальне підприємництво, повинен мати форму управління, засновану на принципах демократичного (колективного) прийняття рішень, що передбачає у нього наявність хоча б одного з наступних критеріїв:

- виборного органу управління та проведення регулярних виборів до зазначеного органу;
- прозорих процедур прийняття рішень з питань здійснення соціального підприємництва та участь працівників (трудоного колективу) суб'єкта господарювання у прийнятті зазначених рішень;
- наглядової ради з повноваженнями щодо контролю та регулювання питань, пов'язаних із здійсненням соціального підприємництва суб'єктом господарювання».

«Звітність соціального підприємства» наступного змісту: «З метою інформування громадян, суспільство та органи влади, суб'єкт господарювання добровільно оприлюднює звіт про здійснення ним соціального підприємництва, в якому зазначає:

- напрями діяльності, що здійснювалася із соціальною метою;
- соціальні питання, для вирішення яких здійснювалася діяльність;
- категорії осіб, стосовно яких вирішувалися соціальні питання;
- досягнутий результат соціального підприємництва (із зазначенням його вартісного еквіваленту) відповідно до показників та ступінь досягнення в порівнянні з прогнозованим результатом;

також може зазначати:

- покроковий опис як вирішувалися соціальні питання, зокрема які обставини сприяли та заважали їх вирішенню;

- прогнозований результат соціального підприємництва (із зазначенням його вартісного еквіваленту) на наступний період, а також показники, за якими буде оцінюватися зазначений результат;
- найменування аудитора (суб'єкта аудиторської діяльності) або іншого контрольного органу, який перевіряв результати соціального підприємництва, та обґрунтування чому саме його було обрано для проведення аудиту;
- стислий зміст висновку аудитора (суб'єкта аудиторської діяльності) або іншого контрольного органу та коментар щодо пропозицій і зауважень, зазначених у висновку».

Розділ III Закону України «Про громадські об'єднання» доповнити нормами, які уточнюють види підприємницької діяльності громадського об'єднання, що відповідають меті його створення: «Громадські об'єднання можуть займатися соціальним підприємництвом здійснюючи статутну діяльність з такою соціальною метою:

- створення умов для дітей в реалізації творчих, культурних, спортивних можливостей;
- забезпечення доступним житлом громадян з числа малозабезпечених, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді, багатодітних сімей;
- подолання бідності і зменшення соціального розшарування;
- створення умов для гідного життя людей похилого віку, осіб з інвалідністю;
- зменшення кількості безхатьків, безпритульних дітей;
- запобігання усіх форм насильства, зокрема домашнього насильства;
- запобігання втягуванню дітей у злочинну діяльність;
- протидія торгівлі людьми, реабілітація постраждалих від торгівлі людьми;
- профілактика та розв'язання проблем, пов'язаних із залежністю до алкоголю, наркотиків, іншою залежністю, яка має негативні наслідки для людини та суспільства;
- сприяння працевлаштуванню осіб, які не мають роботи, зокрема шляхом їх навчання знанням і навичкам роботи за професією та пошуку роботи;
- здійснення заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки;
- протидія поширенню соціально небезпечних захворювань;
- вирішення інших соціальних питань, визначених актами центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування».

Другим етапом слід зазначити можливі механізми державної підтримки соціального бізнесу.

У ч.2 ст.6 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» до переліку критеріїв оцінки допустимості окремих категорій державної допомоги, які визначає Кабінет Міністрів України додати «підтримка соціального підприємництва».

До Розділу I Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» додати норму про те, що дія цього закону розповсюджується також і на суб'єкти господарювання соціального підприємництва.

Перелік організацій, які мають право на отримання в оренду державного та комунального майна без проведення аукціону доповнити суб'єктами господарювання соціального підприємництва (ч.2 ст.15 Закону України «Про оренду державного та комунального майна»).

До ст.16 «Кваліфікаційні критерії процедури закупівлі» Закону України «Про публічні закупівлі» додати норму: «Результати соціального підприємництва (їх вартісний еквівалент) є критеріями, які застосовуються для визначення найбільш економічно вигідної пропозиції, або є показниками (критеріями), що застосовуються для визначення переможців конкурсів (торгів, тендерів) з використанням об'єктів державної та комунальної власності або бюджетних коштів».

Третім етапом запровадити механізм державного стимулювання розвитку соціального підприємництва шляхом введення податкових пільг. Для цього до Податкового кодексу України внести такі зміни:

- до ст.142 додати частину наступного змісту: «Звільняється від оподаткування прибуток суб'єктів господарювання соціального підприємництва, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, отриманих у межах договорів комісії (консигнації), поруки, доручення, довірчого управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари».
- до ст.197, яка стосується стягнення податку на додану вартість, додати частину такого змісту: «Звільняються від оподаткування операції з постачання товарів (крім підакцизних товарів) та послуг (крім послуг, що надаються під час проведення лотерей і розважальних ігор та послуг з постачання товарів, отриманих у межах договорів комісії (консигнації), поруки, доручення, довірчого управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари), що безпосередньо виготовляються підприємствами та організаціями соціального підприємництва».

Саме такий підхід поетапної зміни нормативно-правової бази від введення окремої дефініції «соціального підприємництва» до введення механізмів ґрунтовної державної та суспільної підтримки і визнання соціально-економічного внеску може стати поштовхом у розвитку ефективного та успішного вітчизняного соціального бізнесу. Такий підхід гармонічно поєднує передовий європейський досвід із українськими реаліями.

Зазначені пропозиції є основою для широкого суспільного обговорення за участю всіх зацікавлених сторін та громадських слухань із перспективою створення конкретних законопроектів.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Звичайно, самі по собі правові норми не зроблять соціальний бізнес в Україні більш успішним. Нормативно-правове забезпечення формує певні правові рамки та умови для позитивного та прогресивного розвитку сектору. Сам розвиток залежить від практики застосування цих норм, взаємодії та співпраці всіх зацікавлених сторін. Але відсутність легітимізації такого суспільного явища як соціальне підприємництво призводить до значної правової прогалини, розриву та відставання державно-правової реальності від суспільної, що значною мірою гальмує соціально-економічний розвиток України.

Фінансується в рамках програми
Європейського Союзу EU4Youth